

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ

У статті на широкому прикладному тлі показано роль української мови як державної в системі вищої школи України. Доведено, що саме українській мові як мові державотворчого етносу і державній мові Українського народу належить провідна роль у підготовці майбутньої європейського рівня національної еліти нашої держави – громадян України різних національностей.

Ключові слова: українська мова як державна, вища школа України, мовна політика у вищій школі.

В статье на широком практическом фоне показана роль украинского языка как государственного в системе высшей школы Украины. Доказано, что именно украинскому языку как языку государствообразующего этноса и государственному языку украинского народа принадлежит ведущая роль в подготовке будущей европейского уровня национальной элиты нашего государства – граждан Украины разных национальностей.

Ключевые слова: украинский язык как государственный, высшая школа Украины, языковая политика в высшей школе.

In the article on the broad applied background the role of the Ukrainian language as a state one in the system of higher school of Ukraine is shown. It is proved, that the leading role in the preparation of future European level of national elite of our state – citizens of Ukraine of different nationalities – belongs to the Ukrainian language exactly as to the language of stateforming ethnos and state language of Ukrainian people.

Key words: The Ukrainian language as a state one, higher school of Ukraine, linguistic policy in the higher school.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Визначення механізмів реалізації державної мовної освіти у вищій школі України – проблема достатньо нова, оскільки до цього часу органи управління освітою переймалися, як правило, розв'язанням питання забезпечення середнього показника по державі щодо кількості вищих навчальних закладів з державною мовою навчання та відсотку студентської молоді, яка проходить підготовку на основі української мови. Вивчення ж української (державної) мови у неспеціальних вишах обмежувалося коротким курсом (зазвичай 34 години) «Ділової української мови». При такому підході позитивний результат досягався за рахунок центральних і особливо західних областей України, тоді як у південному та особливо східному регіонах здобутки були досить скромними. Описана ситуація яскраво свідчить про те, що потрібні нові, дієві механізми вироблення належної практики функціонування державної (української) мови в сфері вищої освіти України. Саме тому сьогодні потребує визначення таких механізмів реалізації державної мовної освіти в системі ВНЗ, які в кінцевому підсумку дадуть можливість забезпечити насамперед загально-

національний, а згодом – загальнодержавний статус української мови як рідної і державної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом до проблеми пошуку оптимальних механізмів реалізації мовної освіти у вищій школі України зверталися М. Вашуленко, І. Лопушинський, Л. Мацько, М. Пентиліук, І. Хом'як та ін. Окремі аспекти мовної освіти у вишах, зокрема соціолінгвістичні, подають у своїх працях Л. Масенко, В. Радчук, Л. Ставицька та ін.

Виділення невирішених раніше питань загальної проблеми. Однак їхні роботи мають, як правило, філологічне й педагогічне спрямування, практично не висвітлюють ролі держави в цій надзвичайно важливій галузі життєдіяльності українського суспільства.

Формування цілей статті. Виходячи з цього, метою нашої статті й стало визначення сучасних механізмів державного регулювання реалізації мовної освіти у вищій школі України, покликаних забезпечити належне функціонування української мови як рідної і державної.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, система вищої освіти – одне з найважливіших знарядь державної мовної освіти. Її

особливість полягає в тому, що вона здатна впливати на всі гілки української влади. Адже сьогодні на університетських лавах сидять майбутні президенти, депутати, міністри, судді, редактори, власники ЗМІ тощо. Крім того, більшість нинішніх керівників держави має дітей та онуків, спілкування з якими також є засобом опосередкованого впливу освітньої системи на політику, зокрема й на мовну. Саме тому основним питанням мовної політики у вищій школі нинішньої України є не «хто винен?» чи «що робити?», а «як робити?» і «хто має відповідати за зроблене і не зроблене?» [1].

Одним із головних показників рівня кваліфікації випускників вищого навчального закладу за європейськими нормами є рівень володіння ними державною мовою. Моніторинг стану викладання державною мовою у вищих навчальних закладах та їх структурних підрозділах (за даними керівників ВНЗ) виявив, що середній показник викладання нормативних дисциплін українською мовою у ВНЗ становить: за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста – 89 %, бакалавра – 86 %, спеціаліста (магістра) – 88 % [2].

Разом з тим ми переконані, що реальні показники без перебільшення значно нижчі, попри запевнення з «низів», що ситуація з упровадженням української мови у вищих навчальних закладах в усіх адміністративно-територіальних одиницях держави поступово поліпшується.

Водночас аналіз інформації про мови викладання нормативних навчальних дисциплін за Міністерством освіти і науки України виявив низку проблемних питань, зокрема:

- недостатній рівень професійного володіння викладачами українською мовою;
- відсутність або замала кількість підручників, навчальних посібників та нормативної документації в окремих галузях виробництва державною мовою;
- збереження через незрозумілі причини можливості вибору мови викладання іноземними студентами при укладанні контрактів на навчання [2].

Крім того, у зв'язку з цим, можна назвати й чинники суб'єктивного характеру. Зокрема, наявна регіоналізація навчання робить студентів заручниками нерозуміння з боку багатьох керівників вищів важливості викладання державною мовою, адже для підвищення престижу української мови в академічному середовищі, забезпечення українськомовного освітнього простору в окремому вищому навчальному закладі, насамперед національному, потрібна добра воля його керівника. Важливим чинником у цій справі державної ваги є створення єдиного мовного простору через забезпечення мобільності студентів і викладачів, поглиблення співпраці між університетами на міжрегіональному рівні.

Як відомо, у грудні 2008 року Міністр освіти і науки України звернувся до керівників ВНЗ

України з листом, у якому виклав свої пропозиції про організацію широкого обміну студентами, аспірантами і викладачами, свого роду «перехресного стажування» для забезпечення, з одного боку, належної мовної практики студентів методом «занурювання», а з іншого – стимулювання обміну досвідом та усунення постколоніальної асиметрії щодо функціонування в системі освіти української мови як державної [3]. У названому листі Міністра було запропоновано обриси «дорожньої карти» спільних дій Міністерства і керівництва ВНЗ для забезпечення переходу до 2012 року на викладання українською мовою в усіх навчальних закладах держави, до якісно нового рівня співпраці між університетами, запровадження нових організаційних форм взаємодії. За станом на квітень 2009 року на пропозицію Міністра було відгукнулося близько ста ректорів ВНЗ України [2]. Така ініціатива Міністра не була новою, оскільки ще в березні 2008 року він заявив про те, що одним із пріоритетних завдань його відомства є впровадження протягом трьох років викладання у вищих навчальних закладах українською мовою повним обсягом [3].

У 2008-2009 навчальному році Міністерство освіти і науки України вже започаткувало з університетами різних областей країни освітньо-наукове співробітництво з питань:

- обміну студентами для проходження ними навчальної і виробничої практики, організації їхнього дозвілля та відпочинку, а також проведення культурно-мистецьких заходів;
- обміну аспірантами та докторантами з метою їхньої участі у спільних наукових дослідженнях у різних галузях науки, насамперед з історичного, культурного, мовознавчого та літературознавчого напрямів;
- обміну викладачами для викладання навчальних дисциплін, насамперед нормативних, українською мовою, для підготовки підручників, розроблення спільних спеціальних курсів, лабораторних робіт, а також проходження стажування з метою вдосконалення професійного українського мовлення. Разом з тим зазначимо, що, на думку Міністра, така робота не потребує значної кількості коштів: для того, щоб розпочати цей проект, слід мати 20-30 тисяч гривень на семестр [2].

Серед численних факторів, які забезпечують якісну освіту, важливим є наявність високої проби підручників, посібників, довідників та словників українською мовою. Саме через це Департамент вищої освіти Міністерства разом з ректорами вищих навчальних закладів України має:

- запровадити як обов'язкову умову підписання контракту при прийнятті на роботу або переобранні викладачів на наступний термін читання відкритих лекцій українською мовою;
- організувати у вищих навчальних закладах курси з вивчення та підвищення якісного рівня

- володіння українською мовою для професорсько-викладацького складу;
- заохочувати викладачів видавати курси лекцій українською мовою;
- розробити заходи щодо невідкладного запровадження в широке використання українськомовних версій операційних систем;
- включити до національного рейтингу вищих навчальних закладів показники викладання нормативних дисциплін українською мовою, забезпечення навчального процесу підручниками українською мовою;
- запровадити як обов'язкову вимогу до державної атестації захист дипломних та магістерських робіт українською мовою;
- здійснювати читання лекцій іноземним студентам українською мовою [2].

Виходячи з такого розуміння проблеми, 17 березня 2009 року під головуванням міністра освіти і науки України відбулася Всеукраїнська нарада з питань викладання у вищих навчальних закладах дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». У нараді взяли участь близько трьохсот викладачів української мови вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації державної та комунальної форм власності. Виступаючи на нараді, Міністр освіти і науки України наголосив, що відведений обсяг аудиторних занять з дисципліни «Українська мова» не дозволяє забезпечити належну підготовку фахівців, які б правильно, семантично точно і стилістично доречно «вибирали слово». При цьому Міністр зазначив: «Ми маємо розширити зміст цієї навчальної дисципліни і, залежно від профілю навчального закладу, спрямувати курс на вивчення особливостей застосування української мови для кожної зі спеціалізацій. Поки що зміст названої дисципліни далекий від ідеалу: на першому місці – надмірна увага до оформлювання документації, натомість відсутня орієнтація на майбутній фах студента» [1]. Міністр також висловив побажання щодо запровадження курсу «Культура наукового мовлення» у вищій школі, який підготує студента-випускника до написання й захисту дипломної роботи.

На нараді було окреслено найсуттєвіші завдання щодо мовної освіти у вищих навчальних закладах, зокрема: переглянути навчальні плани та програми і розпочати вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», суттєво змінивши її зміст, зробивши акцент на культуромовних аспектах; на четвертому

(випускному) курсі, коли студенти працюють над дипломною роботою (проекткуванням), ввести лінгвістичну дисципліну, яка забезпечить якісну підготовку до самостійного продукування наукового тексту, його редагування та захист його положень; здійснювати мовну підготовку у вищій школі впродовж усіх років навчання і складати державний екзамен з української мови; запровадити спеціальний курс української мови під час підвищення кваліфікації викладацького складу [1].

За підсумками наради в Міністерстві освіти і науки України було створено робочу групу для розробки подальшого плану дій щодо удосконалення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

Висновки з даного дослідження. Отже, як бачимо, застосування цих та інших механізмів державного регулювання реалізації мовної освіти у вищій школі України сприятиме, на наше глибоке переконання, вирішенню стратегічних завдань держави – формуванню гомонаціональної української спільноти (політичної нації) на основі єдиної державної (української) мови на спільній державній території. У своєму Зверненні з нагоди Дня української писемності та мови Президент України з цього приводу сказав: «У незалежній Україні державна мова є тим стрижнем, навколо якого консолідується українська нація. Це один з головних символів нашої ідентичності і самобутності, це наш гідний внесок у духовну й культурну скарбничку світової цивілізації. Відроджуючи державу й націю, ми повинні відновити й мовну справедливість, забезпечити українській мові повноцінне й безперешкодне функціонування в усіх без винятку суспільних сферах, прищепити глибоку любов і повагу до неї нашої молоді. Це наш святий обов'язок перед Україною і світом, перед минулими й пройдешніми поколіннями» [4]. У цій архіважливій справі провідна роль належить саме вищій школі України як тій інституції, що спроможна максимально швидко забезпечити формування нової генерації молоді – складової майбутньої української політичної нації.

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження порушеної в статті проблеми вбачаються нам у висвітленні результатів ініціативи Міністерства освіти і науки України щодо утвердження державної (української) мови у вищих навчальних закладах, розпочатої з виконання програми динамічного «перехресного» обміну викладачами та студентами між вищими з різних за мовним домінуванням регіонів країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вакарчук, Іван. Мовна підготовка майбутніх фахівців у вищій школі повинна здійснюватися постійно [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2009_1/18_03/1.
2. Доповідь Міністра України на розширеній підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України «Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти» (2 квітня 2009 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/newstmp/2009-1/10-04/dopovid.doc>.

3. Вакарчук, Іван. Потрібен обмін викладачами між західними і східними вузами України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/Ukraine/708463>.
4. Звернення Президента України з нагоди Дня української писемності та мови (09 листопада 2008 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.president.gov.ua/news/11945.html?Print Version](http://www.president.gov.ua/news/11945.html?Print%20Version).

Рецензенти: Ємельянов В.М. – к.т.н., доцент;
 Євтушенко О.Н. – к.політ.н., доцент

© Ковнір О.І., 2010

Дата надходження статті до редколегії: 12.03.2010 р.